

գիտի մէջ բոլորդիր անթուական օրինակէ մը գրուած 1829 թն. (թուղթք) 28. մծութիւն՝ 25, 5×19. գրութիւն միասուն՝ 22×16.) Վերջէն կը պատկի պատմութեան մէկ մասն. նշայեղէն զանց բլրած է Վ. Հ. Եփրեմ օրինակել խաչատուրի ոտանոթները (Հարաւանիկն) 4. 8. 8.

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ՈՒՐԱԿԱՆՔ ԷՆ ԴԵՄԱՐԱՆԻՆ ԶԵՏ
ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Հարաւանիկն)

Թէ մեր հմայիկ Աստուծոյ որ ձեռքով անշուշտ է:

Պայտնարութեան մէջ տեսնուի որ մեր Ա. անկերէն ոմանք հնդկական ծագումն ունին, եւ ասանուած են գլխաւորաբար Գալիլէա ու Տիմոն եւ Փաւլոսիանիք կոչուել սանաւորիտ մատենաներն: Այլ մնայ արդ հետազոտել թէ ինչպէս են որ ծանաւ պարտաւ լուստ գտած են առ մեզ:

Բայց նախ քանի որ կէտք կան նկատելու:

Ա. Առաջիկայ ամէն խմբագրութիւնը առհասարակ՝ առաւել կամ նուազ չափով՝ իրարմ կը տարբերին: — Գալիլէա ու Տիմոն զոքոյ նոյն յատկութեան վրայ պայտեւ կը խոսի Ստեփ. 42-ը կրնար գտագիր ունենալ այն արտաքին կարգի տարբերութեանց որ կը գտնուին այս զոքո արտաքին խմբագրութեան այլեւայլ ձեւագրաց մէջ: Այլապէս եւ այլապէս ինքնատրեւ խմբագրութիւնը, որ մարդ կարծէ թէ զատ զատ թարգմանութիւնը եղած են: Սակայն եւ կը համարուի թէ իրար միակ թարգմանութիւնն է կայ, բայց մեծամեծ փոփոխմանց ենթակա ինչպէս է ընդհանրապէս եւ հրաշքայ յետոյ, որը գրքութիւնը գեղացկապէս, զիսած են՝ պատմութիւններն ընդարձակելով, միջոցէ պէտքը թարգմանելով, նորանոր Առաւելու... մեծանունով: Ոմանք ալ զայն տեսնելու գիշտած են՝ որ իրենց անյարմար երեւցած է կամ անպիտան: Միով բանիւ իւրաքանչիւր որ կերպարանափոխ եղած է եւ իւր անարժանի կամ ոգւայ իւր օտմանակին յարմարացածն է: (Mém. histor. էջ 14.)

Գաղղիայի արեւելագիտին այս գիտողութիւնը կրնայ առնուիլ նաեւ նոյն զոքոյ այլ թարգմանութեանց մինչեւ Փաւլոսիանիք սանաւորիտ սկզբնազոք վրայ ալ, որոյց մէջ շատ զանազան կը գտնուին երկու ձեւագիրք որ իրարմ տարբերութիւններ չունենան: Ի հաստատութիւն քանիս առնուել մեզ արդէն ծանօթ Առաւել շտապարեւելի եւ Սիւրիլի: Ունինք առաւել այսպէս նոյն Առաւելի երկու սանաւորիտ խմբագրութեանց մէջ թարգմանութիւն, զոր յառաջ կը բերէ Պեդիկէ (Փաւլոս. Բ. էջ 128. Ա. էջ 194 եւ 195) յօրմէ քաղելով կը զննել աստ անոնց համառութիւնն:

1. Զննելի ջուրմ (բրաման) որ անառակ մի մէջ միւղգրութիւն կարծի մի կը պատահի, որ կային վարդ մի, կային մի, օձ մի ու սպիւրնի մի, եւ անոնց օգնելով զուրկ կը հանեն: Ենայ ինչ առաւել չտանելով՝ կային կը կրնայ, որ իրեն պատուել կը բերէ եւ վաղերն ընակարանը կը ջուրցնէ: Վաղէն իրեն շատ գարեհեղին կը բերէ, ի մէջ այլոց քառամանակ մի, զոր յառաջագոյն մեծագոյն արարողութիւնը կը պայտեւ առած էր: Բարեւն այս ամէն բան սպիւրնի կը տանի որ ծանիւ: Ունինք ծանօթելով որ քառամանակ արարողութիւն յամար իւր չիսանէ եւ, կ'առնուի թագաւորին կը տանի, եւ կը ծանցանի որմ առածն ու անոր իւր տանիք գտնուիլ: Թագաւորին զարմօք բռնել կուտայ եւ կը հրամայէ որ երկրորդ առաւել ցնց հանուի:

Արարուել միջոցին՝ ջուրմը զօր կը յիշէ, որ անմիջապէս դիմադրէ կ'ընէ եւ իւր օգնութիւնը կը խոտանայ, իմացաւոր թէ պիտի երթայ զիստուել հին խանին, զոր միայն ինք ջուրմն ձեռքը վրան դնելով պիտի կարենայ բռնել: Իրար կ'երթայ զիստուել կը խանին, որ այլապէս չկարենայ թշուառիլ, ջուրմը կը բռնէ, որոյ կ'զարմ հայտը գեղ կ'ընդունի եւ թագաւորին պաշտօնէն կը կարգի: Իսկ սպիւրնի կը խոտանարուի:

2. Պեդիկէի բնակիչ մի քարայրի մի մէջ շուն մի, օձ մի եւ մարդ մի կը գտնուի, որ չեն կրնար ինքնին դուրս ելլել, եւ զանոնք կողովով զուրկ կը հանէ կ'առատէ: Ինք յետոյ կարտուութեան մէջ կ'ընկայ, շուն բնաւ կած թշուառի մօտ կ'երթայ զինք կը կանչէ. շունը կուտայ, եւ իւր ազատին ուսուիլը հօգուակ կ'ընթայ: Ի մանապարհին ջրի մի եզրը թագաւորին մարտադրական զարդը կը գտնէ մինչ թագաւորը նոյն վրան մէջ կը լողանար. եւ կ'առնուի իւր ազատին կը բերէ, որ իւր ազատած մարդուն կը յանձնէ պահելու: Թագաւորը բարոյ կարգով կուտայ իւր կրտսեանը բերողին մեծ վարձը խոտանալով: Բարայրին ազատեալ մարդն այս լելով՝ կ'երթայ թագաւորին իմաց կուտայ թէ մարդ մի այն կրտսեանը զարգն իւր ջուրմն է պահելու գտած է, եւ անշուշտ ինքն է պզտորն: Ապառիկը կը բռնուի եւ ցնց հանուելով կը զատագարտուի: Արարուելու տեղը տարուած ժամանակ զօր կը կանչէ, որ կերպարանափոխ եղած՝ փնտրել կատարուն յաղաղել կուտայ, յետոյ օձի կերպարանք զիստուելին կը խանձէ, իմաց ջննելով որ ճշտուել մարդն ենեւ ինքն ինքն զինք բռնելով: Միանգամայն զատագարանային կը ստիպեցնէ իւր խառնուածքը բռնելու եղանակն, զոր Պեդիկէիցին ի զօրմ զննելով՝ թագաւորին արդեամբ կը բռնուի: Թագաւորին իրեն մեծամեծ պարգեւներ տային ի զատ, քառաւոր ապարանք մ'ալ չնկնէ կուտայ շուն եւ օձին բնական բաններուն մէջուրէն, ուր ապարանք իւր այն ինքն բարեկամաց հետ կ'ենաց օրերն ուրախութեամբ կ'անցընէ:

3. Ուրաղը մ'անառակ մէջ ծառուելով այն կողմը գտնուող ջրհորի մի կը մտնուի, ուր ինչպէս կ'ընթայ մի, առաւել մի, օձ մի, մեւ իւր կը բազէ մի, որ իրան օգնութիւն կը խնդրէ: Ուրաղը կ'ընթայ շուն եւ կը բերէ եւ զինքին կը հանէ: Սակաւ մի յետոյ առաւել զինք այն անառակ մէջ կը տեսնէ. կուզէ որ նոյն տեղն իւր հիւրն ըլլայ, եւ ամէն որ իրեն թաղմ մի կը բերէ: Այլապէս քառական ժամանակ անցընելէ ետեւ, որորդը կը թողուի կ'երթայ, եւ կը սկսի դարձեալ որորդութեանը տարուածքը քարել: Օր մի քաղելի կը հանդիպի, որ անոր աղքատութեան վերջ տալ ստիպելով, յորդ կը խոյանայ, եւ թագաւորին յայտանէ թագաւորին գոհարեղծներն առած իրենց կը բերէ: Ուրաղը գտնուի իւր տեսնել տարած միջոցին՝ ջրհորին հանած մարդը զինք կը տեսնէ եւ գտնուի ինչ կերպով ձեռք բերել կ'ընտան, Միւս կողմէն թագաւորը հրաման կը հանէ զայր թագաւոր կը կրնայ թոյնել յուզելն եւ յաղաղութեամբ գոհարեղծները գտնեն: Արարուել մարդն տար վրայ կ'անագարն թագաւորին իմաց կուտայ որ գոհարեղծը այսպէս որ որորդին ձեռքն են, եւ այս մասունք թեան համար մեծ պարգեւ կ'ընդունի: Ուրաղը կը բռնուի, գոհարեղծը ձեռքէն կ'առնուին եւ ինք բանտ կը դրուի: Մուրը զինքն ի բանտին կը մտնի թարեւ եւ օրորտորայն ուսուիլը կը հօգայ: Իսկ օձը կ'երթայ խանելով կը թագաւորին զիստուելու, յառաւելուրն որորդին զարգեցնելով թագաւորը գտնուի կարելու եղանակը, զոր այս վերջին ի զօրմ կը զննէ բռնելութիւնը կը կատարէ. քարն փոխարէն մեծ զարուստութեան տեղ կ'ըլլայ:

Բ. Առաջիկայ խմբագրութեան այս տարբերութիւնը թէեւ կը կողմն մեծ գոհարութիւն եւ երկայն աշխատութիւն կը պատճառեն մասնագիտաց. առկայ մեծագոյն կը նպաստեն այլեւայլ խմբագրութեանց խմբագրութեան իրենց յերեւան հանուել, եւ իմանալով թէ այս ինչ Առաւել որ խմբագրութեանն առաւելուած է: Եւ արդէն այսպիսի գիտողութեանց մեծ կարեւորութիւն շատ յարմար է յորիմուած տարի մը թարգմանելով: Առաւել ընդհանրական խոսելով՝ լայն եւ ընդարձակ եւ, գեղարեւուն մանր մանր պարագայք ի մէջ կը բերին շատ անգամ միջոցէ պէտք կամ իրարու:

գաւան Առաքինը ևր մեծաննն, հասարակորեն գաւաւայ եւ քաղաքայ, Թաղաւորայ եւ իշխանայ . . . անուաներէ կը յիշատակեն, Առաքին մէջ երկրորդական գեր մ'անցնող անմայց եւ անանկոց բերանն ապառաժաւար երկայնակից խառակցութիւններ կը գնեն:

Այդ որովհետեւ զիտարակին ր սոյնվոխոս իւրաքմէ կը տարբերին այլեւսլ իմարարութիւնը, ասոնց նշոյնութեան կամ տարբերութեան միտ զննելով՝ կրնայ զիտար. իմացութի կամ մարտերութի իմարարութեանց առ. միմանկ յարաբերութիւնն, որով եւ որոշուի թէ որ հնազդէն իմարարութեան առեւել կամ թարգմանեալ եւ այս ինչ կամ այն Առաքին եւ արդարեւ վերագոյն օրինակ բերուած Առաքին երեք իմարարութիւնն ալքեռ անցրելէն ետեւ: Դժ կրնայ յոռնակել թէ Առաքին արտաբանական իմարարութիւնն Առաքին նշոյն երեք իմարարութեանց առաջնոյն աւելի նման է քան երկրորդին եւ երրորդին, եւ թէ հետեւեալ արտարարութեան մէջ տեւանայ անոր համանայն այլ իմարարութեան կամ թարգմանեալ մեան վրայէն եղած է նոյն արարելէն թարգմանութիւնն: Իսկ տարբերութիւնը որ կան ի մէջ սանսկրիտ իմարարութեան եւ արաբականին՝ զիտար կը մեկնուին մինչեւ ցարդ ձեռագրաց փոփոխութեանց մասին բռնածնորով:

Գ. Կան նաեւ այլ պատճառք՝ որոց հետեւանք կրնայ համարուիլ զանազան իմարարութեան մէջ տեւանած տարբերութիւններուն մի մասն: Պէտքէի եւ այլ հմուտ մանաւանդ որ հաստատեն թէ Առաքին գրաւոր թարգմանութեան ր հետաւոր գաւաւայ յարուար, արդէն իրեւնից առանգութեան անցած էր լլայն թէ միմանկ գաւաւանքն եւ թէ այլ կողմին, ճանապարհորդաց՝ մանաւանդ փամաքականաց միջոցաւ, զանազան ազգերէ մարդկան՝ գատերարմանակ արշաւանաց եւ զեւպանական ուղեւորութեանց փամաքակի՝ կրարու հետ տեսակցութեամբ եւ այլ նման առիթներով: Կոյն բերաւ նոյնի հաղորդակցութիւնը շատ անգամ տեղի կ'ունենայ նաեւ գրաւոր յիշեալն եղելէն ետեւ:

Այդ այսպիսի բերանացի հաղորդակցութեան կրնան ծագած համարուիլ այն Առաքին մանաւանդ, որ այնպիսի համառօտ են մինչեւ հնար եւ ենթադրել թէ լայնին յիշատակն ի մտի պահելու նպատակաւ եւեթ թիջի մտնուցած է գործը: Հաւանական է որ այսպիսի մտաւորն օւնենան զիտարարար այն Առաքին, որոց աստուանքն իրարու հետ թաւական կայ լուսին, եւ Առաքին հաստատորոգը ր նմանին աւելի քան կարգաւորելով Առաքին ի մասին այսպիսեաց հնար եւ եւ կարծեմ թէ զանազան լայն կամ լաւ իմացած չէ եւ կամ քեռի որ մասուրեն մուգել է, եւ քմբանման կամ յիշածին համեմատ անյարբեր եւ թերակատար Առաքինը եւ գրեթէ:

Գ. Խոսքն հայերէն Առաքինայ մասնաւորելով, յառաջագոյն բերուած օրինակներէն գիտեմք որ ասոնց յօրինուածն շատ տարբեր է վերագրել ի մասին յօրինուածայ տաւոր իմարարութեանց բռնածնն: Մեր Առաքին իմարարութիւնն հասարակորեն կարճ եւ համառօտ է. զէջգրեմն էական մասերը միայն եւ ամենակարեւորները կը յիշատակուին առանց մանր պարագայից իրնայն: Հայերէ քանի մի Առաքին մէջ կը տեւանին միջոցեպար, երկրորդական Առաքին ոչ երբեք, յատուկ անուանք ցանցաւ կը հանդիպին, եւ այն՝ գաւաւայ եւ քաղաքի միայն, էական խառակցութիւնը եւեթ մէջ կը բերուին՝ ամբարաւոր շատ համառօտեալ, երբեմն եւս լոկ ակնարկութեամբ:

Մեր Առաքին յայտ հանգամանս գտնուելովն զրկելոյ ենք այն մեծ օգնութենէն՝ որ օտար իմարարութեանց յօրինուածոյն կերպը կը մասակարարէ մասնազատայ: — Ասկայի եթէ ի բաց հաներք սակաւաւոր Առաքին մէջ տեւանած թերութիւններն, որ աւելի ընդօրինակացայ անհմտութեան եւ անմասնագործեան արգելիք են քան իմարարաց, լինք գտնել այնպիսի նշաններ՝ յորոց մեր բնույց հետեւցնել թէ բերանացի աւանգուութենէ տեսուած են: Այս րաւական ապաւնցը են մինչեւ ցարդ յառաւ բերեալ օրինակք, բայց զանեք սատ համառօտ Առաքին մ'ալ, որ յիշուող համառօտութեան օւնի զամենայն հանգամանս կարգաւորեալ գրաւոր Առաքին:

Կոնիլ մի միջոց գտարեալութիւնն:

Այլ րմն ունի խառնութեւ մեր ծախեր, եւ կաթիկ կամ մի միջոց ի գտնիքն, եւ պիտակ մի նստաւ ի մեղքն, եւ կատու մի վաղեպէ եւ էաւ զպիտակ, եւ շուն մի վաղեպէ եւ էաւ գիտանալ, եւ եղալի կատուին տերն եւ եղալն զտունն: Եւ գիշը մի կայր յայն գիշին զրաշնուութիւնն, նա այն շունն ի յայն գիշին եր, եւ իմացաւ շունն տերն թէ պալն խառնութեան զլուսն, եւն եղալի եւ օպան գիտանութեան: Եւ պատերազմացան երկու գիշը ընդ իրար եւ օպանին զմիմանկ, մինչեւ ոչ մնայ մարդ ոչ ի յայն գիշին եւ ոչ ի յայն, եւ ամենայն մեռան վասն մէկ կաթ մեղքին: Ուրիշ. 132. Ա. շէԲԻ:

Ս. Եւսի անուարարու զեւր խորագրութիւնն, եթէ քու՝ կատու խառնութիւն:

Թեպէւ հնար չէ այսպէս Առաքին նկատել իրեն, զուրի գործը առաւագրութեան, բայց իր պարզութեամբ ու համառօտութեամբ հանդիշ՝ ապառ եւ այն թերութիւններն որ կը տեւանուին նոյնիս իրկու տաւոր իմարարութեանց մէջ, որոց առաւիթ ծիլոյ թարգմանութիւնն բաւ կ'ենթիկի, (Փառնիք. Ս. էջ 190, 191):

1. «Իրարոց մի մեղքի խորիքին կը գտնէ եւ կ'ուզէ ծախել, կաթիկ մի մեղքի կը կաթիկ, գլան մեղքն մի կը նստի, լետայ կու զայ կին մի որ կը զուրցէ թէ այն մեղքի խորիքին իւր գիշին առեւանդ է, եւ կ'ուզէ իւր առեւանդ տալի: Խորորքն ընդգէժ կը գտանուի, մանաւանդաւ ալ միջմանեկ կ'ըլլայ ի կուրին որ ընդհանուր կ'առայ կը փոխուի երկու գիշին մէջ»:

2. «Խորորք կ'ուզէ գնդոր ծախել, կաթիկ մի գտնուի կը կաթիկ: Մանրագիտանին կատուն կը լալէ կը մեղքնէ (գնդորն ու)», արարելն շունն զգատուն եւ մեռցնէ, մանրագիտանին զլուսն: Այս րկայ որորորն իւր բարեկամներն օգնութեան կը կանչէ, մանրագիտանաւ ալ իրեններն, եւ այնպիսի կը կուրեն մինչեւ ամեն իւր մեռնին, կաթիկ մի մեղքի համարը:

Առաւիթ հայերէնին այնպէս կու օւ անթերի իսկ երկու տարբեր մանաւանդ առաջնոյն այնպիսի այսպիսի ու թերեւորաւ ըլլալէ, — մինչեւ հայերէ երկուքն ի մի մուլելով եւ մի մեռուլ ամբողջացնելով՝ հնար եւ կարգաւորեալ Առաքին կապել, — այս հետեւեալը կրնայ համարուիլ՝ որ վերջիններ բերանացի պատմանք կ'աւանդի զլայնէն շինուած են, իսկ հայերէնը՝ գրաւոր ընտղից զլայնէն: — Այդ թէպէտ մեր Առաքին մեծի մասին համառօտութեան օւ պարզութեանն նայելով, կրնայ կատարուիլ թէ ի լոյ գտնուած ըլլած, սակայն եթէ անոնց ամեն հանգամանաց միտ գրուին, աւելի պարզեալ կ'երեւայ ենթադրել թէ գրաւոր իմարարութեան հետեւաղութեամբ յօրինեալ են: Այսպիսի միայն կրնայ հաւանական համարուիլ, որ թերեւս այս որ կամ այն ի իրեն բարդաց, քանի որ Առաքին կարգաւոր փամաքակ կարեւոր մասուրեն եւեթ նշանակի եւ, լետայ կոկելու եւ յարգարելու մտքը, իսկ այսպիսի չկարենալով, այն այսպիսի ծրարակն սկզբնական վիճակաւ մնացի եւ ի հաւաքան ծոյս մուծուրէ է:

Նշեցիքն արդ ի հետազոտութիւն խնդրոյ՝ թէ որ իմարարութեանն եւ կամ մանաւանդ որ լեզուէն առեալ են մեր համաբանայից Առաքին:

Ա. Թէ արդեօք հնար եւ որ մեր Առաքինագիրքս առեւելքի սկզբնագրերէ առած ըլլան իրենց Առաքիններն, — այս խնդրոյ կարող երէ կարծեմ՝ համարական պիտանան տայ՝ թէ ոչ: Արարկութիւնն սանսկրիտ սկզբնագրոց ի իմարարութիւն մեր Առաքինը՝ հնարարք որ չէրեւար, որովհետեւ ոչ փոքր նշանի կը տեւանուր սանսկրիտերէն ի րովանդակ հայ հաւաքանոյն, եւ ոչ ուրիշ եթէ եւ ակնարկութիւն կը գտնելք մեր օսակարգի հեղինակաց սանսկրիտ լեզուի տեղեկութիւն օւնենանք: Իսկ յատկապէս ի մասին Գալիլա ու Տիմա գրոց՝ բաւական է յիշել միայն՝ որ պահաւ թարգմանութեան (Ձ. զարուտ

մեջ) ի գլուխ ելելէն ետեւ, անհետ կորուսեալ է նոյն մասերնիս ամսորիս սկզբնադիրն։

Բ. Ազգաւորն Տարի եր որ դիմէինք յայլեւս այլ թարգմանութիւնու հետ բնականապէս մեր ուշադրութիւնն յառաջ շնորհ գանձեալն՝ դառնալու եր Գալիլէա ու Տիբալ գրոց գահուա խորհրդանշանն, իսկոյ զայն եւս միտադրմն թողուաւ։ Կը ստիպուէինք, դիտանալով թէ այն ալ անսկիւրիտ սկզբնադիրն բախտին հետեղիպատ է։ Ուստի մեր խնդրոյն լուծումը դառնելու համար՝ պէտք էր որ կապուէինք նոյն պահաւորութիւնի վրայէն եղած թարգմանութեանց, որոնցմէ՝ ինչպէս գիտենք՝ հին ասորականն եւ արաբականն ուղղակի առնուած են։ Իսկ մնացեալքն, այն է՝ նոր ասորականն, յունականն, պարսկականն, եբրայականն եւ այլք, արաբականն միջնաւ։

Արդ՝ ուշի ուշով կարգաւորով նոյն թարգմանութիւններն ունայն երազպական թարգմանութիւնն, մտադիր հետազոտելով անոնց վրայ մանրամասն տեղեկութիւն տալով Ուսումնասիրութիւնը՝ մանաւանդ Պենիֆէլինն, այս թարգմանութեան աստղանք որ մեր մտադրութիւնն ամփոփեւո՞ւն ենք հին ասորականն, նին, արաբականն եւ նոր ասորականն վրայ։ Վասն զի տեսանք որ մեր Առաջի չեն կրնար — ի բաց առեալ զնոր ասորականն, — արաբերէնի վրայէն եղած այլ թարգմանութեանց եւ ոչ միայն հետեւողութիւն թարգմանութեանց ըլլալ Մտոյդ է՝ աստիք ալ, ի՞նչ է դուր հանենք զպարսկերէնն, պարզ եւ անգարեւն արաբերէնի պէս, եւ անմիջ՝ ըստ բառականն համաձայն։ Ըսոյց աստիք իրենց պարզութիւնամբն ու համաձայնութեամբն ալ՝ — արաբերէնի շատ ասորերն ճշով թարգմանուլ են։ — Սակայն եւ այնպէս աւելորդ չենք համարիր տեղեկութիւնն տալ պարսիկ թարգմանութեանց վրայ, որովհետեւ մեր ամապագիւր հնդկերէններէն ունայն պարսկերէնի ծանօթ ըլլալն՝ ըստ երեւութի չարանալիս կը ցուցնէ նոյն թարգմանութեանց կիրառելութիւնն։

Գալիլէա ու Տիբալ քանի մի նախընթաց փորձերէն ետեւ, Ժ. Բ. Գարուն առաջին քառորդին (կըր 1120ին) արաբերէնի վրայէն զպարսկերէն թարգմանուած է։ Ըսոյց այնպիսի փոփոխութեամբք եւ յաւելածովք կերպարանափոխ եղած, այնպիսի բանաստեղծական զարգացք ձեռնարկած, մինչեւ բոլորովին նոր գրութիւն կրնայ համարուիլ աւելի՝ քան արաբերէնի հետեւողութեամբ արեւմտասորերէն թարգմանութիւն։ Ո՞րն ու ի՞նչուն ալ այն ասորականի արաբէր էին, որ հաջիւ մեծամեծ նպատակին եւ հմտագոյն զբաղեալ կարող էին հասկնալ։ Այս պատճառաւ, յորս զոր յետոյ այն առաջին թարգմանութեան վրայէն՝ Էնփէր — Էնփէր անուամբ երկրորդ թարգմանութիւնը մը յերեւած եղաւ, որ նախընթացէն պարզապէս ուստի եւ անկէ զերեւածանայց արտի լինելը ժողովրդեան։ Ըսոյց այս երկրորդն եւս շատ զարգացում համարուելով, իսկոյն որ քաղ շանցած՝ իսրէլ Գալիլէա վերնադրով երրորդ թարգմանութիւն մ'եղաւ առաջինի երկուքէն պարզապէս (Սասի, Mém. histor. էր 37—61)։

Աւելորդ եւ ոչ այնպիսի դիւրին էր հետազոտել զԱ. Պրոս. խմբը. ուստի այլեւ անպոհիշէր Բ. ին անդ Պարսիկ թարգմանութիւնն եւ զԷփրատականն՝ որ ըստ Պաղիբի (անդ. էր 62) յամենայն համաձայն է նոյն Բ. պարզեւն թարգմանութեան։ Սակայն նաեւ ասոր մտաւիպից եւ բանաստեղծական զարգացում եւ պայքանութեամբք խնդրել անն շատ հեռու գտանք որ պարզութեանէ հպերէն Առաջից, որ յայսմ մասին աւելի նման են արաբականն եւ ասորականն։ — Եւստի ամսիթ կ'ուշենանք փորը օրինակ մ'ի մեջ բերեալ այս Բ. Պրոս. թարգմանութեանէ։

Գ. Ըստ հաւանական եւ գրեթէ ամոլոյ կրնայ համարուիլ թէ ազգային Առակազարաց ամենամօթ էր հին ասորի խորհրդանշանն, որ ինչպէս տեսած ենք՝ գտնելիք ի սկզբանէ ի մոտադրութիւն անկեալ ենք։ Եւ այնպէս ալ մնաց մինչեւ մեր օրերն՝ որպէս թէ կորուսեալ։ Ազգաւորն չէին կարող զայն ի ձեռնին ունենալ եւ ի կիր արկնելու որոն ասակագիր հնդկերէնն, որ հայերն յԺԳ. կամ ի ԺԳ. Գարուն, աւելի՛ անագանագոյն քան կանխագոյն, կրնան խմբագրած ըլլալ հայերէն Առակներն։ — Այս հանգամանակ վրայէն, մեծ ծանրադատութիւն չի կրնար ունենալ մեզի համար ոչին ասորի խմբը. սակայն որովհետեւ ասորական սկզբնադիրն եւ պահաւորութիւնն թարգմանութեան անհետաւոր արտաճաւա՞ իբրեւ հնագոյն բնագիր կը նկատուի եւ արաբերէնին կը նախագաւառի, — միշտ աչաց առջեւ ունեցանք, եւ ուրիշ ուրիշ կարեւոր երեւածք որ նշանակեցինք։

Գ. Ըսոյց առաւելաւորին հետադրութեան նիւթ բերեալ արեւելքէն եւ նոր ասորի թարգմանութիւնը, վասն զի այս երկուքն ոչ միայն առաւել քան զայլն գիւրամտայց եւ առեւտնապատրաստ կրնային ըլլալ մերայց, այլ նաեւ ի հարկէ ասոյց դէմք մին ունենալու էին ի ձեռնին, այն Առակներն առնելու համար որ չեն գտնուիլ ի հին ասորի թարգմանութեան, այլ կան այս երկուքից մեջ։ Այսպիսեաց մին է ձեռնագրեղեղին եւ Ուիլհելմ Առակն, զոր արդէն տեսանք։ Աստ կը յաւելունք երկրորդ մ'ալ, որ չի գտնուիլ եւ ոչ եւլ կրնար գտնուիլ հին ասորից մեջ, որովհետեւ առնուած է արաբաբար արաբերէն լեզուաւ գրեալ Պերքերէ կենսագրութեան։

Այլ քիչոց չէր հարաբարութեամբ ին բռնի Գալիլէա։

Երկու զոգ հնացին ի մեծատան մի երրից եւ կամովն գտնանալ զգանձաւ նորա, եւ էր լուսնայի, եւ իմացաւ այրն՝ որ գողցն ի յերկրէն էկին։ Իւ (շած ձայնով առ ընդ կինն որ բարձրագոյն հարցանէ ընդ ինք) թէ զայնպիսի գանձաւ ուստի է ժողովրդէ։ Այսոր վրայի՛ առ կինն ընդ այրն թէ (Չ)այս անկն գանձաւ եւ (զ)գողման եւ (չ)մեղաւ ուստի՛ անկաւ ի ցեղ։ — Իւ սոսկ այրն թէ Գողմանութիւն արարի։ — Իւ սոսկ կինն. Ուղարկ։ — Իւ նա սոսկ. Երթ այր ի գողմանութեան գիւրին ի մեծատանց երրից, եւ էր լուսնայի զերդ հիմայ, եւ շոյ լուսնկին ի յերկրէն ի վայր եր ջայլմ եւ զին հիմայ։ Իս բռնէի ի շոյն եւ իրանէն եւ ասէի զայս բանս՝ Ըզ շոյ. նշուլ նշուլ, եւ զլուսնկին շոյք բռնէի եւ ի վայր իրնուլ եւ ասուին, եւ ասէի բաներ, որ զինքն զեղեցիկ լուսնայի ի ասուին՝ նա անկայն ինմ երեւեանայր, եւ ասուին եւ ի շոյն կայեի, եւ ասէի զայս բանս՝ Ըզ շոյ, նշուլ, նշուլ, եւ զշոյն գրկէի նա զիս եւ զլուսնայի ի վեր տանել եւ հանել զիս ի ասուին։ Իւ այսպէս գանձակայ շահեալ եմ՝. — Իւ լուսնկին գողցէ զանոց զայս եւ ուշադրանայ, եւ ասուտանայ իստգողական բանցին, եւ գրի(ն)ին զգողի՛ որ ի վայր իրնուլ, եւ անկան եւ անկան լայնայ, եւ այրն անկաւ ի վերայ նոցա եւ անկան զիսաւ։ Ուիլհ. 132. Ա. ձԺԶ.

Նշանաւորն մէջ կը գտնուի փառագեղան մասն, զոր անշուշտ թարգմանութեամբ զարգ իջնուած է զերկրիմեղմը, եւ ժողովրդեան թեմար զանմ է նա իմարդէն։ Երբեք մեղագեղան թարգմանութիւն՝ այլ Ըզ շոյ, նշուլ, նշուլ, բռնէի, որ մի կողմէն զարեւոյ իննմ շատ համաձայն է եւ միւս կողմէն հնչման նմանութիւն ունի ասոր թարգմանութեանց Ըզ շոյ, նշուլ, կամ այլ նմանութիւն բռնէի, նշուլ։ — Կրնա՞նք իսր տեսած արաբերէն ձեռագրաց այնիւր լուսնայի մի քան միջեւ լուսնայի, եւ այս կամ այլ գիրք մէջ նմանա՞նք, զոր փոխելով կը կարելի որ թերեւոր նշանակուի, եւ անկաւ կամ ազաւ (incoluite) եւ, մեր անկաւ նշուլ (studii, էր 10, Գալիլէա)։

Ե. Մինչեւ ցայս վայր ի մէջ բերեալ գիտողութիւններն գիրքին եւ հետեւընթիւ թէ այն երեք Առաքել զոր մեր հետազոտութեանց ինքն ըրիթը, թէ երեսն եւ այլ ոչ առկաք, որ անոնց պէս հնդկական կամ օտար ծագումն ունին, հաստատաբար որոշէրէն ինքնապատշաճ յորիշեալ էն: Եւ այն եւս հաստատաբար կ'երեւայ որ աղբիւն կամ անբարեկամ արարեալներն առեալ են, եւ ոչ էլին իր տաղի կամ որպիսի եւ իցէ այլ մեղ ծանօթ իմբօգրութեան միջոցաւ: Առաքի կարծեացոյ հիմունքն:

1. Յառաջագոյն ի մէջ բերեալ Գ. Առաքիին մէջ տեսանք թէ որպէս կը տարբերի հայերէնն՝ — մանաւանդ արուեստն գէշն համոզելու համար բոլոր խոսակցութեան մասին — երեք օտար (հին ու նոր տարի եւ արար.) խմբագրութիւններէն: Արք. Կուրտի իրեն ծանօթ արարեալն ձեռագրաց միջոյ ընթերցումն յառաջ կը բերէ, որ քառ անգամ մասնանց համաձայն եւ հայերէն ընթերցանածոյն: Առաջիկայ կը թարգմանենք խոսակցի մանաւանդ ձեռագրութիւնը: «Աղուէն» որպէս զի գէշն համոզել իրեն «հետ երթալու, կը զրուցէ թէ զինք խոսաշատ եւ առատաբար տեղ մի պիտի տանի, ուր կայ տախճ մի՝ որ ի բնութեան զին տեղին եւ իրեն հայ ըլլալ:» («Che desidera vederlo ed essere con lui») Իսկ «զինք երկրորդ անգամ տանելու համար կը զրուցէ թէ թէ առիծուն իւր վայն նետուիլն, զոր էջը կը հա՛ստար թէ զինք մեղացնելու համար բոլորն էր, մի՛շտ ի մէջ տիրոյն էր (era solo pel grande affetto) «եւն» (Studi, էջ 61.)

Հայերէնին եւ (Կուրտի) արարեալն ընթերցանածոյն, այլ խմբագրութեանց սովորական ընթերցանածն չեղելով, այսպէս իրարու նմանիլն կարենք մեծ ցոյց եւ հայերէնին սովորական արարեալն առնուած ըլլալուն, — երբ հնար չէ այլապէս մկնել եւս կամ չի գտնուիր ոչ-արարեալն խմբագրութիւնն՝ որ վերադառնալ արարեալներին նմանի: Չայս հետազոտելու առիթ կու տայ մզի ինքնին Կուրտի երկամոլ գիտողութեամբ զոր կը իցէ ի վեր իւր Հոմերն, ուր կը գրէ. «նմին կ'երեւայ որ «ինչպէս ինչպէս օտարութիւն մը» (նոյնպէս աստ) պատահածութիւնը (= պարկեշտութիւնը) գրգռած եւ այս «փոփոխութիւնն ընելու» — Արք. երկու ենթադրութեանց կրնայ առիթ տալ այս խոսքը: «Կա՛ն թէ հայ խմբագիրն ինչպէս յայնչե մուծած եւ այս փոփոխութիւնն: — Բայց այս ենթադրութիւնն ոչ միայն անհիմն է, այլ նաեւ անհաստատ: Եւ արարեալն ինչպէս կարելի է որ երկու խմբագիրը, տանց հասարակայ պարբերութեանն առաջ, ինչպէ՛ն իբրեւ միմեծ, իբրեւ մեծ, զոր զոր իօտի մէջ, այնպէ՛ն փոփոխութեան մասնակցին՝ որ ոչ ըստ ինչպէս միայն՝ այլ նաեւ ըստ բնութեան, իբրեւ հետ միմեծ նշանակում:

Երկրորդ թէ նոյն հայ խմբագիրն արուեստն բերանք գրած խոսքերն առած եւ ինչպէ՛ն օտարութիւնն: — Սակայն այս ենթադրութիւնն եւս բոլորովին անհիմն է եւ իրականութեան չի համաձայնիր: Առաջին հայերէնին եւ պարսկերէնին մէջ այլ նմանութիւն չկայ, թէ ոչ այն միայն՝ որ արուեստն մտադ

լիւս իօտի էնթեր, եւ յայտնապէս կը ծանոցանէ իշուն թէ զինքն առիծուն մի պիտի տան: Եւ այսմ ամենայնի բոլորովին տարբեր են իրարմ երկու խմբագրութիւնը, եւ պարսկերէնին մէջ արուեստն խոսակցութիւնն ոչինչ նմանութիւն ունի հայերէնին եւ Կուրտի արարեալներին խոսակցութեան:

Ահաւասիկ ինչպէ՛ս օտարութիւն յայտն մտաին գրած հայ համառօտութիւնն: — Աղուէն առաջին անգամ կ'ըսէ իշուն. «Ինքն կ'ուզէ» գրեթէ մարգարէութիւն մի տանի, որոյ յատման անհամապատասխանութիւնն պէ՛տ լուստար շրջապատ գոհարներով զարդարեալ է: Իսկ տեղեւորն օրն, անուշահոտ ինքն երկով ի տեղեկ նման թաղարարութիւնն կը բուր, եւ ինչպէ՛ս, քաղցր սրտի պէս միշտ է: Այս օտարարութիւնն իշուն խաղաճաբ վառեալ արուեստն հետ երթալու: — Իսկ երկրորդ անգամ — առանց միտ զննելու քանդաւորանց իշուն, որ երեսն այնքին դարձուցած՝ «Անիկա խաղաճաբ, բայ, բայ, գու ինչի պատուութիւն խոստացար, եւ առիծուն ճիւղներուն մասնակցին — արուեստն այնպէս ձեռնարկէ որ առաջին անգամ տեսանք իր կարգական երեւոյթ էր, որոյ իրականութիւնն իրենան հանելու համար մոզաւան բառ մի զրուցել պէտք էր, զոր այն ժամանակ իր կրցած միտքը բերէ: Այս եւ այսպէս խաղաճաբն այնպէս բառ մկնել է՛ն հաստատան նորէն հետ երթալու, իբր տեղն հաստատ, աղուէն էջը ինքնեղով անհամոզելու գնաց բանեցուցած հնարքն խնայող առիծուն, որ անշարժ կեցու իրեն անկեղծան: Այսուհետեւ արուեստը գնաց զին առաւ առիծուն մտեցուց ընելով. «Եկուր որ կարգադրանք ի ճիւղարարութիւնն գտնալը տեսնես, Ահա զորով մտն գնաց էջը, բայց գաղափրն անշարժութիւնն տեսնելով, համարակալութիւնն առած՝ սպաս ծաղկալիք փափակ խոսքեր նարալին: Ինք այս զարգանքն մէջ ընկման միջոցին առիծուն խնայող փառն յարակցեալ ու պատուէ: (Անգլ. Թարգմ. Ինչ. օտար. էջ 896—898):

Այս է նոյնութիւն Գ. պարսկ. խմբագրութեան հայերէն Առաքիին հետ, որով միանգամայն կը տեսնուի թէ ոչ միայն զայս՝ այլ եւ որպիսի եւ իցէ Առաքի շեն կրնար առած ըլլալ հայ առաքելորդ պայսիկն խմբագրութեանն: Կը ճնայ ընելն թէ կը գտնուի արեւոյ այլ խմբագրութեանց մէջ՝ մերոյն հետ նմանութիւնն ունեցող: — Արարեալ կայ որեւէ նմանութեան երեւոյթ, բայց յայնպիսի հանգամանակն՝ որ առիծն ի հաստատութիւնն քան ի հերքութեան մեր կարծեաց կը ծառայէ:

Անշուշտ միտ գրուած է որ (Կուրտի) արարեալներին մէջ արուեստն սկզբնական խօսքն երկրորդ մասնա՛ւ ունի, որ է՝ (կը թաղայ զինք տեսնել) եւ ինչն հետ ըսաւ: Իսկ հայերէնին մէջ՝ ըստ միոյ ընթերցանածոյն կ'ըսուի. . . . Եւ զինքնապատշաճն ինչ փայ, եւ քառ միւս ընթերցանածոյն . . . (եւ նա ի թաղարար) եւ քառ ընթերցալարարութիւն: Արք. կայ յայտնին խմբագրութիւնն մի, որ յայտն մտաին հայերէնին նման խօսքի կու տայ զարուեստն, ըսել տալով իրեն՝ թէ հիւստի առիծուն զինքն իւր յաւընդն ընտրել կ'ուզէ. Թէ այս խօսքին նշանակաւ բայտարութիւնն ինչպէս մտած եւ հայերէնին մէջ՝ զայն գոհարար եւ մակարբեղել. բայց ըստ գիրքին իմանալ թէ հայ հեղինակն նոյն խմբագրութեանն առած չէ իւր Առաքին: Կախ՛ վասն զի արուեստն առաւելուն տանիլն ուղած անտեսնն եղելոյն է եւ ոչ էլ՝: Երկրորդ վասն զի զինքն նորէն տանելու համար

¹ Յետ զհայերէնն՝ Հոգիւր օտար. 1891, էջ 213:

¹ Ենթերս փակ ելաւ՝ կայ համառօտահայերէն Առաքի մի մէջ, զոր խմբագրութիւնն «առաւ» յառաջ կը բերէ Բաղդադ (1867, էջ 190) եւ այս, «Առիծն կու ցտնայար եղել»

կը գրուցէ թէ առիւծն կարելի չէր ընդունալ, եւ անոր համար ականջն ունեցի:

Պարսիներէն եւ յաւնարէն խմբագրութեանց վրայ գործադրուած բաւական կը համարէր արգարտանքներն զկարծիքս թէ աստ զեւր զաղեցընող Առաքին հասանաւար յորդիքիս օգուլիս առնառաք է, եւ ոչ այլ իմբաքորտիս փոխադր: Տեսանք որ պարսկերէնի եւ յաւնարէնի միջոցաւ առաւել չեն, որ լեզուաց կարող էին տեղեակ ըլլալ հայ խմբագիրն: Ոչքափ եւս առաւել անհասանկան է այն լեզուներէն առնուիլն որոց մասին կրնայ համարուիլ թէ աստգիւ չէին գիտեր: — Այլ տեսալիսէ՛ զնոյն առաւել ապահովութեամբ կարող ենք հաստատել նաեւ նոր ասորի խմբագրութեան խմբագրութեան որովհետեւ վերագոյն տեսած ենք թէ ի մասին նոյն Առաքին այն խմբագրութիւն եւս ըստ էական մասանց կը համաձայնի հին ասորի խմբագրութեան եւ արարներն սովորական ընթերցուածոյն, որով մանաւանդ ի խառակութեան աղուեսուն բարբառներէն է հայերէնէն:

Խաղն աւելի ընդհանրացնելով, կարող ենք ըսել թէ թողնուալ առ այժմ զայլ հնդկական Առաքին գտնեալ մեր հետազոտութեան առած միւս երկու Առաքիք եւս՝ նոյնպէս ուղղով առեալ են յարարներէն եւ ոչ այլ իմբաքորտիս փոխադր: Ապահովալեալ կարող ենք հաստատել զայն ի մասն նաւորի նաեւ նոր ասորի խմբագրութեան մասին, յորում մեր մանրակտա խուզարկութեանց հակառակ՝ հայեւ միակ տեղ մի գտած ենք, որ չնդելով յարարներէն՝ հեռաւոր նմանութիւն ունենայ հայերէնին հետ: Այս նմանութիւն, — եթէ արժանի իցէ նմանութիւն կոչել, — այն է, որ Առաքիկ Սողոմոն եւ Սողոմոն, յետոյն առ առաջինն ըսած խաղնի հայերէնէն է. «Արեկ» որ ասորի գլեց առաւել իմ, որ զպորտն զեւր, եւ քս աղեկին աղեկ առնեմ», ուր նոր ասորի խմբագրութիւնն ունի. Հետո երկու, «որ ցեղս վայել է թեց, զաւրերն քու զաւրեկերդ ըլլան ու արեւել իւրեւնեմք երեսնոն», — Այս դր այս՝ եթէ ներեալ է ասել՝ մանրագիտական նմանութեան այնչափ ծանրակշիւթիւն կու տայ՝ կարծեմք, մինչեւ համարուի թէ այնեւ փոքու իւրեւ տկարանայ մեր ապագուցութեան զարթոյթիւն:

Չիսրիք եւ իցէ՛ ի հաստատութիւն կարծեացս չեն պակսիր այլ եւս ինթիմական զորաւորացոյն ապարդիւք:

2. Մեր հաւաքածոյնց մէջ կը գտնուին Առաքիններ, որոց ինթիմ իսկ է եւ այլ հանգամանք կը ցուցնեն թէ արարական ծագումն ունին, եւ կամ եթէ սկզբնաբար հնդկական էին՝ արարական կաղապար մէջ ձուլեալ են: Այսպիսեաց մին է՝ Պաղարտառ իսթիֆալի եւ արհաւելի ուղիղ ծերայն վիշդի: Նոյն վիշդին վրայ կը յաւելուիք երկրորդ Առաքի մ'ալ, որ է

Առաքի անանց լեզուն հաւաքող արարուն:

Այս մի սովորեալ յամենայն առաւ որքան ապրեցան՝ հայ մի տանէր եւ ի ծովն ձգէր, որ պարզէր առնուիլ: Եւ յորժամ հանդերձեալ էր մեռանէլ՝ պատուիրեաց որդոյ իւրում եւ ասէ՛ թէ ես յիմ կենդանութիւնս յամեն որ հայ մի արհաւելի զարեցն ի ծովն, ի միս առ, եւ դու նոյնպէս արա՛: Եւ ի թեց զեւր զայս՝ էւ մեռաւ այն: Իսկ որդին նմանապէս յամեն էաւ. եւ ասէր զպատուէր հորն բազում ժամանակս էւ յառաւոր միւսմ կայեալ յեղ ըրոյն՝ մինք ենք զարեցն առնուլ զհայն, ասէ. Այսպիսի ժամանակս էւ ի հայրն զպարտիկ լաւութիւնս մեզ արար եւ քս կու առնեմ, դուք իմ փոխարէն էր չեք առնել: Բայնժամ ասէ զարեցն այն. Եվ առ եւ եւ ասարայց զքեզ առ հայրն իմ, զի թեց զփոխարէնն հաստացէ: Եւ ի զնայն պատուիրէր որդի զարեցն առ նա եւ ասէ. Իմ հայրն իմ բազում ոսկի եւ արծաթ եւ ակունք պատուական տացէ թեց, դու մի առնուլ, այլ ասա՛ թէ ի թեցանք զայն կու խնդրեմ որ զնկոյնի ի բերանս քարչեւ: Եւ զնացեալ առ հայր զարեցն զնոյն իւրեւ դրեալ: Իսկ նա խոճոճեալ՝ ասէ. Դիւստարս իմն իմնըրէր, որդեակ: Ապա զիստար, թէ մարդոյ ասեալ պիտի մեռանի: Եւ ասէ այն թէ Բաւանայ զորութիւնն պահեմ, եւ չառնեմ մարդոյ: Իսկ նոյաւ գործեալ զնկոյնի ի բերանն նոյաւ՝ արեւացեաց զիս ի տուն իւր: Եւ կեալ այն ի ծովն՝ Կոնիստեացաւ թէ Օմրէն զորդեցի: Եւ յայն ամենայն սովորէ եւ յարծաթն եւ ի պատուական ականջն յառի, թողի եւ դատարկ էին: Եւ այնպէս արտումս զնաց նաւաւ, ի քարտասկ էր, եւ ոչ կամեր գնալ ի տուն իւր:

Բայնժամ եկին երկու անձրոյն նաւան ի վերայ զարեւ, եւ ասին ընդ միմեանս թէ ի նոյն ինքն է այս մարդ, որ ետին կարաւ ստիկ կայ յայս քարտասկ թաղեմ, եւ նա չգիտէ որ հասնէ եւ ասին իւր արարեց ասնէ: Իսկ նոյաւ լեւեալ՝ հակառակ զնոյն առնալ, եւ եկեալ ի թիւ չեք զպաղ եհան զսովին, եւ սկսաւ փարթեամանալ եւ ասնա մեծամեծ չինէ, եւ ընդի եւ ձիւ եւ լուծ եղաղէ եւ զեհս ոչխարաց եւ այլ որ ինչ վայել է աշխարհի:

Եւ յառաւոր միւսմ ասէ եղ մի յեղանցն թէ ի նոյն առնեմ, զի անխնայ եւ լինէ զիս եւ չեն որդեցի: Ասէ էն՝ որ մեր էր առ եզմ թէ Այսին առաւ հիւանդ անկիւ, եւ յորժամ առնանին խոջան եւ չառնին թինն էւ զայս լուծեալ այնն ծիծաղեցաւ, եւ ասէ ցոյնիւ. Վարդ զայս անուս էջ ի տեղի հիւանդ եղինն ասոր լինէ, իսկ նա այնպէս արարեալ՝ մինչեւ յերկուս լինաց զէն: Եւ յորժամ եկն ի տուն՝ ասէ էն ցհիւանդ եզմ թէ Ողորմիլ եղեալ, խորհեցան ի յարան լինէ ինչ եղն որ հիւանդացաւ՝ վարդն մարմնեց, որ չիհիւանդաց: Եւս, վարդն առաւորացի եւ զիս լուծ քալէ, որ չգնենին: Եւ զայս լուծեալ ասն՝ զարեալ ծիծաղեցաւ:

Բայնժամ ասէ ցնա կինն. Ո՛վ այր դու, մեք աղբաւ մարդեկեւ եղաւ, եւ յանկարծակի հարբառացար: Եւ թեմ ժամ կու կենաւ դու ընդ թեց կու ծիծաղիս: Ինչ էր չեւ ասել թէ աստիք է այս ամեն, եւ յինչ կու ծիծաղիս: Ասէ այն. Ո՛վ կին դու, թէ ասեմ՝ կու մեռանիմ: Այնոր համար չեմ ի ասել: Իսկ կնոջ յանդգնեալ ասէ. Ճար չայլ, պիտի որ ասես: Եւ նա տէ համեր: Եւ բազում բռնադատեալ կնոջն, անմարեալ ասէ. Ո՛վ կին դու, հաւատա իմ որ առաւել ամեն արարականացաւ կու մեռնիլ թէ կու առնեմ: Ապա ի լուս կայ մինչեւ՝ զիւրեղացաւս եւ մտաւոր առնեմ եւ հարցորդիմ, եւ ապա ասեմ եւ մեռնիմ: Եւ մինչեւս յայմ խորհարեանն էին, չանկարծակի մի ի արամեմ թեմար ինքեւ ի գետամմին, եւ ինչոյն զայր արարալն նաւալով ի գուռն ի ներս, եւ քսան երեսուն մարի հաւ

բոլիս արտ ասէ: Առաւել եւ կոչեաց զիւրեւն. բացին զփրոս, ասաց աղուխոյն թէ զեւր առ իւ զփրոս: Ետես (աղուեսն) եւ ցանկացաւ եւ եկել: Եւ ասէ առնեմ. Ընդէր ոչ փութով բերես: Եւ նա ասէ. Թե ունեցնէր արտ ոչ երեւ, բայց զի փութով էր՝ փասն այլ երեւ, ի Տես Հանրիս ասոր, 1890, էջ 251:

